

UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ,
FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI TEHNOLOGIE
„GEORGE EMIL PALADE”
DIN TÂRGU MUREȘ

**UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI TEHNOLOGIE
„GEORGE EMIL PALADE” DIN TÂRGU MUREȘ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL: FILOLOGIE**

TEZĂ DE DOCTORAT

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

PROF. UNIV. DR. IULIAN BOLDEA

DOCTORAND:

OANA LUCIA SAVA (CSATLOS)

TÂRGU MUREȘ

2020

Romanele de formare în literatura română

**UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI TEHNOLOGIE „GEORGE
EMIL PALADE” DIN TÂRGU MUREȘ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL: FILOLOGIE**

ROMANELE DE FORMARE ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

REZUMAT

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

PROF. UNIV. DR. IULIAN BOLDEA

DOCTORAND:

OANA LUCIA SAVA (CSATLOS)

TÂRGU MUREȘ

2020

CUPRINS

ARGUMENT	5
----------------	---

CAPITOLUL I

ROMANUL DE FORMARE. ASPECTE TEORETICE.....	33
---	-----------

1.1. Romanul de formare. Particularități, structuri narative, forme epice	33
---	----

1.2. Evoluția Bildungsromanului în literatura universală	48
--	----

1.3. Romanul de formare în literatura română	59
--	----

CAPITOLUL II

AMINTIRI DIN COPILĂRIE – ARHETIPUL PROZEI DE FORMARE

2.1. Ion Creangă – fascinația modelelor originare	67
---	----

2.2. Copilăria – edenul vârstei de aur	101
--	-----

2.3. Paradigmele formării în <i>Amintiri din copilărie</i>	107
--	-----

2.4. Arap-Alb și descoperirea sinelui	112
---	-----

CAPITOLUL III

IOAN SLAVICI. FARMECUL DISCRET AL BILDUNGSROMANULUI

3.1. <i>Mara</i> . Maturizarea ca iubire asumată	122
--	-----

3.2. Vocile eticului	135
----------------------------	-----

3.3. Vârsta inocenței	145
-----------------------------	-----

3.4. Portretistica	152
--------------------------	-----

CAPITOLUL IV

AUTOBIOGRAFIA CA BILDUNGSROMAN

4.1. Lucian Blaga, <i>Hronicul și cântecul vârstelor</i> – vocea memoriei	161
---	-----

4.2. <i>Viața ca o pradă</i> , de Marin Preda – etape ale formării creatoare	167
--	-----

CAPITOLUL V

FORMAREA DE SINE CA IEȘIRE DIN LABIRINT

5.1. Mircea Eliade și romanul de formare (*Romanul adolescentului miop, Gaudeamus*).177

5.2. Treptele inițierii în *Baltagul*, de Mihail Sadoveanu217

5.3. Formarea ca destin asumat. Panait Istrati, *Ciulinii Bărăganului*227

CONCLUZII235

BIBLIOGRAFIE241

REZUMAT

„Caracterul și destinul sunt două cuvinte care desemnează același lucru”, scria Novalis. Sunt cuvinte pe care specia literară a Bildungsromanului le ilustrează și le justifică din plin, prin reprezentările narrative ale unui caracter ce se definește pe sine în călătoria inițiativă spre propriul destin legitim, care îi conferă identitate ontică. În prezenta teză de doctorat ne propunem să analizăm câteva opere literare românești importante, care pot fi plasate sub auspiciile categoriale ale Bildungsromanului (romanul de formare). Bildungsromanul, cunoscut ca roman de formare, de inițiere, de tinerețe sau de educație, a fost perceput de Franco Moretti ca un fel de „structură narativă-pivot a istoriei noastre”, ce redă legătura „dintre factorul național și formarea individuală.”¹ Definindu-se ca o conștiință socio-istorică narativă foarte complexă, Bildungsromanul s-a conturat, ca specie literară distinctă, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ca o portretizare a interacțiunilor dintre individ și societate, dintre idealul de formare național și avatarurile individului. În acest context, romanele de formare au fost definite sub specia unui „neîntrerupt proces de schimbare”², formarea protagoniștilor fiind încadrată în context socio-istoric, dar și prin prisma unei descrieri a drumului „ființei umane de-a lungul istoriei și lumii”³. Pe de altă parte, Franco Moretti consideră că romanele de formare reflectă străduințele individului de a păstra nu doar istoria, ci și societatea „la o distanță sigură” de sine, într-o aspirație spre perfecțiunea psihosocială⁴.

În cadrul romanelor de formare, protagoniștii se modelează și remodelează pe sine prin intermediul unei multiplicități de limbaje, creându-se astfel o tensiune morală, lingvistică, imaginativă, căci limbajul, o spune Mihail Bahtin, nu este unitar, ci mai degrabă eterogen, fiind investit cu o dimensiune ideologică și socială: „de-a lungul întregii sale existențe istorice, limbajul este heteroclit de jos până sus, reprezentând coexistența unor contradicții socio-ideologice între prezent și trecut, între diferitele epoci ale trecutului, între diferitele grupuri socio-ideologice ale prezentului, între tendințe, școli, cercuri. Aceste

¹ Franco Moretti, *The Way of the World: The Bildungsroman in European Culture*, Verso, New York, 1987, p. 16 (trad. ns.).

² Georg Lukacs, *The Historical Novel*, Trans. Hannah Mitchell, Stanley Mitchell. University of Nebraska Press, 1983, p. 23. (trad. ns.).

³ Mihail Bahtin, *Speech Genres and Other Late Essays*. Trans. Vern W. McGee. Ed. Caryl Emerson and Michael Holquist, University of Texas Press, Austin, 1986, p. 23 (trad. ns.).

⁴ Franco Moretti, *op.cit.*, p. VII. (trad. ns.).

limbaje ale «heteroglosiei»” se intersectează într-o mare varietate de tipuri, formând noi limbaje tipice”⁵.

Tradiția literară a Bildungsromanului este marcată de apariția în 1795 a romanului *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister (Wilhelm Meisters Lehrjahre)*, chiar dacă această specie literară are numeroase alte antecedente în literatura universală. Trama romanelor de formare se bazează pe convenția evoluției psihologice și sociale a protagonistului, de la copilărie la maturitate. Această călătorie spre maturitate e marcată de o dezvoltare a sinelui protagonistului, care își găsește un loc în societate și își împlinește aspirațiile. Pe de altă parte, deoarece, pe parcursul lecturii, cititorii au o atitudine empatică, participând afectiv la peripețiile eroului, se poate vorbi și de o influență considerabilă a acestui tip de romane asupra formării cititorilor. Începând cu secolul al XIX-lea, Bildungsromanele au devenit instrumente ale formării în sistemul educațional european, ele având și rolul de a contribui la definirea unei identități etnice și etice, promovând ideea de coeziune socială prin susținerea unei ideologii specifice statelor naționale.

Julia Kushigian consideră că „unul dintre scopurile Bildungsromanului german era acela de a constitui surse inspiraționale pentru clasa mijlocie, cu beneficii clare pentru societate”⁶. Desigur, o astfel de dimensiune educativă și inspirațională a Bildungsromanului reflectă inevitabil ideologia epocii, iar tradiția romanelor de formare întruchipează „modelul goethean al creșterii organice: cumulativă, graduală, totală. Cu origini în tradiția idealismului, ce cultivă credința în perfectibilitatea umană, și în progresul istoric, o astfel de înțelegere a creșterii umane presupune posibilitatea dezvoltării și desăvârșirii indivizilor, precum și integrarea lor socială”⁷.

Bildungsromanul, ca specie a literaturii, a fost configurat într-un context social și istoric problematic, într-o epocă istorică în care „ca și în Franța secolului anterior, veacul al XVII-lea în Germania înseamnă epoca guvernării absolutiste, monarhice. Din nefericire însă, absolutismul nu urmărește aici ca în Franța nici unificarea țării, nici nu realizează în nici un fel sprijinirea burgheziei împotriva sistemului federal. Luptele dintre împărat și tiranii locali, apoi războiul de treizeci de ani au dus la o stare de mizerie accentuată, la disoluția politică a imperiului, la întârzierea tiraniei locale și la absența sentimentului patriotic.”⁸ Într-un astfel de context istoric, existau voci care propuneau întoarcerea la forma de guvernare din trecut, în

⁵ Mihail Bahtin, *The Dialogic Imagination*, University of Texas, Austin, 1983, p. 291. (trad. ns.).

⁶ Julia Kushigian, *Reconstructing Childhood: Strategies of Reading for Culture and Gender in the Spanish American Bildungsroman*, Bucknell University Press, Lewisburg, 2003, p. 16 (trad. ns.).

⁷ Abel, Elizabeth, Marianne Hirsch and Elizabeth Langland, *Introduction. The Voyage in: Fictions of Female Development*, University Press of New England, Hanover, NH, 1983, p. 5 (trad. ns.).

⁸ Ovidiu Drimba, *Istoria literaturii universale*, Vol. II, Editura Saeculum I.O., București, 2002, p. 79.

timp ce altele doreau sau promovau schimbarea, inovația, restructurarea unor forme sau instituții sociale. Romanul a fost de la începuturile sale, prin definiție, o specie proteică, dinamizată de multiple forme, dimensiuni și strategii inovatoare. Un astfel de roman, ce poate fi considerat unul al începuturilor romanelor de formare (Bildungsroman) este cel al lui Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen, *Simplicius Simplicissimus* din 1688, creație ce a marcat un moment „caracteristic pentru ilustrarea influenței romanului picaresc spaniol în alte literaturi, opera povestește aventurile prin care trece un copil până ajunge la maturitate, în timpul războiului de 30 de ani. Prin realismul dominant și adeseori brutal al descrierii stărilor de bucurie și oamenilor din această perioadă, opera devine cel mai viu moment literar al epocii și pe plan literar european un caracteristic moment al barocului.”⁹

Secolul al XVIII-lea aduce cu sine o propensiune spre noutate, dorința de inovație și aspirația spre creație. În acest context, „aspirațiile intelectualității germane care cerea scriitorului originalitate și caracter național, sunt personificate de Friederich Gottlieb Klopstock. Spre a înlătura suveranitatea gustului aristocratic pentru clasicismul francez, aceasta recomandă întoarcerea la tradițiile naționale și apropierea de literatura engleză – Shakespeare reprezentând acum un stimul de eliberare spirituală și fiind considerat mai apropiat de specificul german.”¹⁰ La polul opus se situează Cristof Martin Wieland, care este „adversarul lui Klopstock”, reprezentând „o poziție retrogradă, în sensul că tradițiilor naționale Wieland le preferă voluptoasa lume a romanului grec antic sau aspectul libertin, licențios al povestitorilor italieni.”¹¹ Wieland publică primul roman, *Povestea lui Agathon*, în 1766, un roman filosofic care impresionează prin grotescul și insolitul situațiilor, dar și prin umorul faptelor descrise cu o anumită voluptate a detaliilor, o imagine emblematică fiind procesul pentru umbra măgarului, concluzionându-se că, deși fiecare greșală poate fi considerată o etapă în învățare, omul comun continuă să comită greșeli. În această perioadă, Wieland se revelează ca un scriitor care mizează pe valori precum autenticitatea, caracterul inovator al artei, chiar dacă își expune, nu de puțin ori, un sentiment de admirație față de clasicismul francez. Opera sa este foarte admirată de Johann Wolfgang Goethe, care este considerat „cel mai strălucit reprezentant al mișcării Sturm und Drang.”¹² Prin opera sa, Goethe exprimă aspirațiile societății din acea perioadă, tensiunile epocii sale, convulsiile unei istorii în continuă ebuliție. Se poate spune, de asemenea, că mediul social, contextul istoric se repercutează cu un efect puternic asupra operei sale, căci „epoca sa și societatea care îl

⁹ *Ibidem*, p. 80.

¹⁰ *Ibidem*, p. 81.

¹¹ *Ibidem*, p. 81.

¹² Ovidiu Drimba, *op.cit.*, p. 99.

încadrează vor face ca opera lui Goethe să fie uneori opera unui Prometeu aducând focul revoltei, iar alteori să apară ca opera neputincioasă a unui Prometeu înlănțuit.”¹³

Proza lui Goethe este deosebit de relevantă pentru concepția sa estetică, dar și pentru reacția scriitorului la schimbările sociale, scriitorul considerând că, într-o perioadă istorică atât de complexă și frământată, societatea are nevoie de modele, de anumite repere de conduită și de moralitate întrupate în configurațiile unor personaje cu caracter exponențial. În acest fel va prinde contur romanul de formare (Bildungsroman), în cadrul căruia va fi plasat un erou ce evoluează într-un plan de referință social și istoric determinat. Exemplare sunt, în această privință, cele două romane *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister* (1795) și *Anii de călătorie ai lui Wilhelm Meister* (1821), romane ce „abundă în amintiri personale și trăsături proprii de caracter pe care Carl Goethe le dă eroului său. Urmărind să scrie romanul formării unei personalități, un «Bildungsroman», autorul pune amplu la contribuție experiența sa de viață, realizând un roman pedagogic.”¹⁴ Se poate spune că scriitorul explorează secvențial societatea, în amplitudinea și complexitatea dimensiunilor sale, pentru că, se știe, impactul asupra dezvoltării personale al mediului social conține un rol important în emiterea unor judecăți cu evident caracter moralizator. Personajele caută defectele celorlalți eroi, pentru a-i înlătura din calea lor spre succes, dar și pentru a-și alimenta ego-ul, într-o tentativă de a demonstra că ei sunt cei mai buni. Există personaje care își manifestă originalitatea, dar care, puse în fața unor circumstanțe neprevăzute, nu reușesc să facă față.

În general, protagoniștii se disting prin anumite relații de prietenie fundamentate pe interese ascunse, sunt percepuți cu un anumit scepticism de către cei din jur, statura lor morală fiind pusă mereu sub semnul interogației. Romanele de acest tip reprezintă o frescă a societății epocii, ele înregistrând, în mare măsură, impactul mediului asupra eroului care se regăsește mereu în situația de a se adapta cerințelor impuse. În acest sens, particularitățile definitorii ale Bildungsromanului se concentrează asupra evoluției personajului central, prezentat inițial într-un context confortabil, moment în care o întâmplare neașteptată, un episod fortuit îi tulbură liniștea sufletească, îl scoate din fâgașul existenței sale obișnuite, comune și îl determină să plece la drum.

În romanele de formare, călătoria reprezintă un *pattern* recurent, repetitiv, ea având un rol inițiativ, formator. Un element semnificativ este faptul că, la finalul călătoriei, eroul se maturizează, accede la un alt stadiu al dezvoltării proprii, se modelează și remodelează pe sine, fiind apt, în acest moment, pentru a-și asuma un alt statut social. De cele mai multe ori,

¹³ *Ibidem*, p. 99.

¹⁴ *Ibidem*, p. 110.

protagoniștii romanelor de formare posedă caracteristicile unor modele sociale, ei fiind dotați cu calități morale indiscutabile, astfel încât, datorită acestor calități, după unele episoade tensionate, după unele perioade de frământări sufletești și convulsii morale, și, mai ales, după depășirea unor obstacole ce au caracter de paradigmă narativă, eforturile eroilor le sunt recompensate, suferințele posedând un rol purificator, iar maturizarea realizându-se ca o consecință oarecum naturală a experienței directe. În romanele de formare, experiența are un caracter predominant formativ, un rol modelator, căci eroul, prezentat ca un om imaculat, candid, animat de idealuri nobile, pătrunde într-un spațiu ostil, într-o lume dominată de adversitate, cu care trebuie să se confrunte, această lume nefiind conformă cu imaginea lui despre ea, fiind cu totul inadecvată idealurilor sale. Conceptul de formare, de evoluție și edificare de sine, definitoriu pentru Bildungsroman, presupune și o semantică a autoformării, concept „raționalizat și instituționalizat în asemenea măsură încât formarea nu mai este atât de eficientă decât printre cei care se bucură de beneficiile învățământului tradițional”¹⁵.

Din această inadecvare, din această inaderență la dinamica unei lumi în continuă schimbare, cu mutații tulburătoare și derutante, reiese mobilitatea personajului principal, setea sa de cunoaștere, dorința de autodepășire. Prima reacție a personajului este cea de repudiare a realității, dar și de încercare de asumare a unei alte realități, convenabile. Astfel, în fața pericolului sau a unui obstacol, protagonistul romanului de formare este solicitat să îl depășească, proba reprezentând cu certitudine o parte importantă a procesului de formare și de maturizare, rezultatul observabil fiind reprezentat de o transformare marcantă în conduita și atitudinea eroului, care se bazează, acum, într-o măsură mult mai accentuată pe un sentiment de reconciliere cu lumea. Revelator este faptul că, atunci când personajul acceptă realitatea, el este pregătit să devină parte din lumea din care altădată se simțea exclus, izgonit. Finalul romanului de formare are, de cele mai multe ori, rolul de a accentua semnificațiile evoluției personajului, prin întoarcerea în trecut, prin rememorări, prin apelul la beneficiile recuperatoare ale memoriei.

În literatura universală se naște, într-un context istoric determinat, noțiunea de *Conduct Literature*, care sintetizează existența acelor scrieri menite să-i instruiască pe tineri și să le ofere o anumită educație despre normele și exigențele sociale. Romanul de formare (Bildungsroman) se manifestă începând din a doua parte a secolului al XVIII-lea, evoluția acestuia continuând în secolele XIX și XX, când se distinge creativitatea unor scriitori importanți, autori ai unor opere literare semnificative, prin reliefurile lor narative, prin

¹⁵ Gregory Castle, *Reading the Modernist Bildungsroman*, University Press of Florida, Tallahassee, 2006, p. 72 (trad. ns.)

conformația personajelor și prin expresivitatea stilistică: Henry Fielding, cu *Tom Jones*, Jane Austen, cu *Emma*, Charlotte Brontë, cu *Jane Eyre*, Charles Dickens, cu *David Copperfield*, James Joyce, cu *Portret al artistului în tinerețe*. În literatura franceză, Bildungsromanul își face apariția odată cu publicarea romanelor lui Marivaux *Viața Marianeii* și *Țăranul parvenit*, precum și a romanului de dimensiuni restrânse *Naivul*, de Voltaire. Aceste romane se adresează mai ales tineretului, situat într-o societate în formare și transformare, scopul acestor romane fiind acela de a-i pregăti pe tineri pentru existență, pentru a-și modela propriul destin, instruindu-i cum ar trebui să acționeze și să reacționeze în fața diverselor obstacole care le vor apărea în față. În secolul XX, Bildungsromanul capătă noi accente etice și semnificații filosofice, prin romane precum *În căutarea timpului pierdut*, de Marcel Proust, *Muntele vrăjit* și *Doktor Faustus*, de Thomas Mann, *Portret al artistului în tinerețe*, de James Joyce etc.

În literatura română, specia Bildungsromanului este ilustrată, începând cu secolul al XIX-lea, prin *Amintiri din copilărie* și *Povestea lui Harap-Alb* de Ion Creangă, *Mara* de Ioan Slavici, *Romanul adolescentului miop* de Mircea Eliade, *Hronicul și cântecul vârstelor* de Lucian Blaga, *Enigma Otiliei* de G. Călinescu sau *Ciulinii Bărganului* de Panait Istratie. Biografia literară a lui Ion Creangă este strâns legată de Societatea literară Junimea, creată pe fondul precarității dezvoltării societății și culturii românești la mijlocul secolului al XIX-lea. Junimea reprezenta o societate care își propunea să realizeze dezvoltarea culturii și literaturii române, prin susținerea și promovarea noilor talente literare.

Teza de doctorat *Romanele formării în literatura universală* își propune să identifice și să interpreteze etapele și itinerariile existențiale pe care le-au parcurs personajele din câteva romane reprezentative ale literaturii române, romane ce au contribuit la descoperirea sinelui protagoniștilor prin parcurgerea unui traseu inițiativ. Tema formării de sine relevă complexitatea psihologiei umane și transcrie modul de evoluție a caracterelor, evidențiind atât calitățile, cât și defectele pe care protagoniștii și antagoniștii operelor le dobândesc în decursul procesului de maturizare.

Desigur, în analiza romanelor de formare trebuie să fie valorificate o serie de concepte ale teoriei literare, ale naratologiei, concepte care au o valoare relevantă în explicarea mecanismelor și configurațiilor epice ale narațiunilor cu caracter de Bildungsroman. Există, astfel, câteva puncte de interes care, deși transcend genurile, temele sau subiectele abordate, constituie elementele esențiale ale narațiunilor ficționale: povestea (story-ul), personajul, perspectiva narativă, atmosfera (timp și spațiu), limbajul utilizat, tema abordată. Povestea, structura narativă sau trama reprezintă dimensiuni definitorii în operele în care conflictele se derulează rapid. O structură narativă bine articulată imprimă evenimentelor prezentate logică

și naturalețe, trăsături importante, care infirmă elementele artificiale și situațiile care pot avea aerul că sunt contrafăcute. Povestea poate fi lineară/ cronologică sau poate conține flashback-uri, procedeu prin care este favorizată actualizarea unor elemente din timpul trecut. Conflictul sau intriga reprezintă nucleul care structurează ritmul și modalitățile narațiunii, care trebuie să suscite interesul cititorului, să fie construită cu atenție, astfel încât să conducă acțiunea înspre un punct culminant bine articulat, logic, ușor identificabil.

Personajele întruchipează, în mod frecvent, exemple de conduită personală, de adaptare la norme sociale și de acomodare cu relațiile cu ceilalți. De cele mai multe ori, protagonistul intră în conflict cu un antagonist. Există mai multe tipuri de personaje: rotunde sau dinamice, complexe sau simple, personaje care evoluează sau care sunt statice. În mod frecvent se regăsesc unele personaje cu caracter stereotip, care sunt încărcate cu un sens moralizator, ilustrând sau simbolizând ideologia sau filosofia autorului. Pe de altă parte, personajele pot fi explorate din perspectiva alcătuirii lor, prin prisma unor emoții, acțiuni, gânduri și cuvinte. Analiza personajelor, din aceste unghiuri, poate să releve credibilitatea, consistența sau inconsistența eroilor, veridicitatea, completitudinea, nuanțele sufletești pe care le posedă și care conduc, în cele din urmă, la evitarea stereotipiei.

Punctul de vedere semnifică perspectiva autorului în cursul narațiunii. Pentru cititor, punctul de vedere determină ceea ce știe cititorii, cât de implicați sunt în poveste și cum se derulează povestea. Punctul de vedere al persoanei întâi prezintă povestea spusă de către unul dintre personajele implicate, astfel încât cititorul percepe acțiunea prin intermediul percepției vizuale a personajului care poate fi sau nu protagonistul. Persoana a treia singular este utilizată atunci când scriitorul prezintă faptele din perspectiva unui singur personaj, redând doar ceea ce poate vedea, auzi și cunoaște acel personaj, ca și cum ar exista o privire aruncată peste umărul unui personaj. Utilizarea persoanei a treia este un însemn emblematic al naratorului omniscient, ce indică cunoașterea exhaustivă a eroilor, întâmplărilor, prezentului, trecutului și viitorului narațiunii. Se utilizează adesea și punctul de vedere multiplu, atunci când, în fiecare capitol, relatarea se realizează de către un alt personaj, personajele principale schimbându-și rolurile, dinamica existențială și funcțiile, inserându-se și unele reflecții scurte la persoana întâi în cadrul unei relatări la persoana a III-a omniscientă. Evaluarea perspectivei narative trebuie să țină cont de comprehensiunea sensurilor, de credibilitatea acțiunii, de gradul de obiectivitate sau de subiectivitate al relatării.

În acest tip de romane de formare, conflictul se concretizează, de cele mai multe ori, în opoziție față de o altă persoană sau față de forțe diferite. Situațiile cel mai frecvent întâlnite sunt: persoană împotriva unei alte persoane, între protagonist și alte personaje secundare;

persoană împotriva societății/culturii, care evidențiază modurile prin care protagonistul se împotrivește mentalităților, regulilor, așteptărilor societății; persoană împotriva naturii/anturajului prin care protagonistul luptă pentru a supraviețui; persoana împotriva ei înseși, existând, așadar, un conflict interior – intelectual sau emoțional – care împinge protagonistul în diferite direcții.

Atmosfera specifică se configurează cu ajutorul elementelor temporale și spațiale care definesc cronotopul narativ. Este foarte important ca, în romanele de formare, prezentarea fizică, obiectivă a spațiului să fie devansată prin detalii care să ofere date nuanțate despre sunete, lumină, arhitectură, elemente care, combinate, ajută la redarea sau evidențierea trăirilor și a stărilor prin care trec personajele, stările afective sau conflictele fiind proiectate pe un fundal istoric ce poate amplifica realizarea intrigii.

Stilul sau limbajul romanului denotă în general talentul scriitorilor de a se exprima. Dincolo de acțiune, de personaj, sau de intrigă, un roman se distinge prin timbrul vocii autorului, prin strategiile literare care îi caracterizează stilul, prin adecvarea limbajului la intrigă și la statura personajelor, prin adaptarea la vârsta cititorului adolescent, sau prin modul în care acesta completează celelalte elemente literare pentru înțelegerea mesajului cărții. Prin expresivitatea expunerii, a dialogului, prin savoea și plasticitatea vocabularului, limbajului figurat sau prin structura frazelor, stilul scriitorului oferă informații, sugerează sentimente, stabilește perspective. Combinând toate aceste elemente și planuri, scriitorul creează atmosfera și ambianța de ansamblu a poveștii. Stilul autorului stabilește tonul romanului, atitudinea față de cele relatate, alegerea cuvintelor și expresiilor fiind o modalitate de a indica atitudinea scriitorului cu privire la subiectul propriei opere.

Tema literară este definită ca ideea dominantă dintr-un text sau cea mai importantă, cea care oferă un criteriu de organizare, de structurare a substanței epice. Unii teoreticieni susțin că, dacă intriga ne spune ceea ce întâmplă într-o narațiune, tema indică de ce anume s-a întâmplat așa ceva, aceasta constituindu-se într-o afirmație despre societate, natură sau condiție umană. Evenimentele dintr-un roman pot fi uitate, însă tema rămâne frecvent în memoria cititorilor, deoarece ea se într-o postură privilegiată față de acțiunea intrigii în promovarea sensului esențial al opereii. În romanul de formare, temele trebuie să fie substanțiale, ele nu se confundă cu mesajul textului. Prin contrast, tema este mult mai complexă și necesită mai multă gândire, mai mult interes și mai multă capacitate de analiză din partea cititorului.

Teza de doctorat *Romanele formării în literatura universală* reprezintă, în primul rând, modul prin care personajele Bildungsromanelor literaturii române sunt prezentate în

diverse ipostaze ale scriiturii și construcției epice, prin evoluția lor de la copilărie la maturitate, modul în care ele au parcurs un traseu inițiativ, făcând tranziția de la un stadiu al vieții la altul. Personajele sunt reprezentate în strânsă legătură cu textul și contextul. Teza de doctorat își propune să evidențieze modul în care scriitori importanți, Ion Creangă, Ioan Slavici, Lucian Blaga, Mihail Sadoveanu, Mircea Eliade, Panait Istrati sau Marin Preda au surprins în operele lor traseele inițiatice ale personajelor, în diverse ipostaze tematice și configurații ale formării de sine. Multitudinea de caractere umane determină crearea unei game diverse de tipuri romanești. Din această perspectivă, R.M. Albérès, realizează o panoramă a avatarurilor moderne ale condiției umane în cadrul teoretizărilor și clasificărilor sale despre roman, foarte ample și variate, expunându-se ideea că romanul este echivalentul, în epoca modernă, al epopeii din antichitate.

Dacă romanele publicate în secolele XVIII și XIX se încheiau într-o notă optimistă, în secolul XX romanele induc un final pesimist, marcat de resemnarea sau chiar de dispariția protagonistului. Alături de termenul Bildungsroman, s-au remarcat și alți termeni, de pildă Kunstelroman-ul, romanul care expune formarea unui artist, sau Erziehungsroman-ul, cu înțelesul de roman al educației și Entwicklungsroman-ul, care are în vedere dezvoltarea unui caracter uman. În primul capitol, *Romanul de formare. Aspecte teoretice*, am considerat că este necesar să evidențiez o sumă de aspecte conceptuale, prezentând, de asemenea, și evoluția romanului de formare (Bildungsromanul), în literatura română și în cea universală. Am rezumat aici o serie de dezbateri asupra destinului romanului, percepute din trei perspective: prima care abordează unele idei despre sursele de inspirație ale romanului, a doua care dezvoltă o serie de aspecte cu privire la psihologia romancierului, iar a treia care se referă la modalitățile de construcție a romanului și la reprezentările acestuia. În romanele de formare, eroul, înzestrat cu calități morale incontestabile, este aruncat în vârtejul social, se confruntă cu diverse contexte și situații care au menirea de a-l pregăti pentru viață. Problemele cu care eroii se confruntă derivă din aspecte diverse ale societății reflectate în comportamente și atitudini. Se prezintă, de asemenea, modele specifice societății având sub acest aspect caracter moralizator, existând oarecum un tipar, un *pattern* narativ: o dezamăgire, o pierdere îl desprinde pe erou din siguranța și confortul casei părintești. Drumul are caracter evolutiv, transformarea de sine reprezentând un proces lung și dificil, marcat de parcurgerea anumitor probe. Se impun astfel patru condiții: dezvoltarea morală și intelectuală a eroului, călătoria - parcursul inițiativ, evoluția personajului, transformarea sa interioară.

Călătoria, drumul inițiativ, nu este doar o conștientizare a sinelui, ci o transformare a acestuia într-un eu capabil a răspunde normelor pe care societatea le impune.

Bildungsromanul a apărut în Germania în secolul XVIII, inițiatorul speciei fiind Johann Karl Simon Morgenstern, care credea că în ideea de evoluție constă esența unui roman, deoarece personajul se dezvoltă pe mai multe planuri psihologice, social, moral. Eroul și drumul inițiat pe care acesta îl parcurge reprezintă o reflectare a societății și a problemelor ei.

În capitolul *Ion Creangă și arhetipul prozei de formare* este comentată creația literară a lui Ion Creangă, scriitor cu un tonus vital energic și revelator, cu un umor rabelaisian și o expresivitate marcată de resursele oralității. Încadrat adesea în tipologia scriitorilor populari, cu o viziune realist-mitică asupra existenței umane, Creangă posedă o erudiție paremiologică vastă și o intuiție adâncă a psihologiilor umane. Romanul cu caracter autobiografic *Amintiri din copilărie* descrie procesul devenirii marelui scriitor. Plecarea, așa cum a fost consemnată și în volumul *Amintiri din copilărie* are numeroase accente de Bildungsroman, reprezentând o imagine a unei dureroase rupere de sine, de realitate și de copilărie, scriitorul înregistrând cu acuitate și expresivitate tranziția copilului spre adolescență, spre o viață spirituală. Inițierea realizată încă din copilărie în Humulești rămâne, de altfel, piatra de temelie a devenirii, căci ceea ce s-a format atunci nu va pierde niciodată din greutate și însemnătate. În mod gradual se va sedimenta și maturizarea afectivă a protagonistului, sub influența noului mod de viață, urbană și intelectuală.

Basmul *Povestea lui Harap-Alb* descrie drumul devenirii eroului principal, călătoria inițiată de care acesta are parte, la finalul căreia este pregătit a-și asuma menirea sa, destinul său, ocupând locul pe tron. Încă din incipit descoperim un personaj înzestrat cu virtuți relevante - ascultarea, respectul, mila, bunătatea. Eroul pornește la drum și ajunge într-o pădure, considerată simbol al necunoscutului, misterioasă, unde asistăm la o călătorie labirintică, în care e prezentă cifra magică trei prin cele trei călătorii în același loc și cele trei întâlniri cu Spânul. Probele la care este supus protagonistul fac parte din scenariul unui roman de formare. În drumul său, eroul întâlnește diverse personaje aflate în dificultate de care se milostivește, le ajută, iar binele făcut îi este răsplătit. Privită din multiple perspective, opera lui Ion Creangă a facilitat, prin complexitate și profunzime, existența unui fundament exegetic important, dovadă fiind numeroasele monografii, studii ample, capitole din istorii literare sau din alte lucrări de sinteză, articole și cronici.

În capitolul *Ioan Slavici. Farmecul discret al Bildungsromanului*, primul subcapitol își propune să reliefeze faptul că iubirea are un rol important în procesul de maturizare al unui om și în împlinirea destinului său, expunându-se totodată etapele pe care eroii le parcurg pentru a se putea contura o iubire adevărată, matură, de durată, bazată pe respect și atașament sincer. La început, când încă nu se cunoșteau atât de bine, când cei doi tineri încalcă legea

nescrisă a colectivității și pleacă la Viena, unde se căsătoresc în secret, iubirea lor se află în stadiul erosului. Atunci când se întorc, deschid împreună cârciuma, dar Națl se înstrăinează și recurge la acte violente asupra Persidei, iubirea lor e transpusă în stadiul de mania, iar după ce se naște copilul lor iubirea ajunge în stadiul iubirii agape, așadar eroina a trecut probele inițiatice, a ajuns la capătul aventurii devenirii sale și s-a maturizat.

Fin psiholog, atent la caractere, trăsături umane, atent la sufletul personajelor, la frământările și gândirea acestora, Slavici conturează atent și meticulos personajele, redând în romanul său cu caracter de Bildungsroman drumul inițiativ parcurs nu doar de personajele sale Bandi, Mara, Trică ci și drumul inițiativ parcurs de iubirea dintre Mara și Națl. Această iubire are forța tulburătoare a unei fatalități, căci cei doi nu i se pot împotrivi și cad în mrejele unei pasiuni devoratoare. Întâlnirile celor doi de la Lipova, Arad, din nou Lipova și de la Culesul Viilor, descrise cu finețe de scriitor, joacă un rol important în relația celor doi. Se poate spune, de asemenea, că eroina romanului reprezintă și „centrul” acțiunii. Însă pentru a putea ajunge la a fi centrul romanului, Persida este supusă unor încercări, unei inițieri, unui drum căruia îi va succeda, fără îndoială, o nouă existență reală, durabilă. Persida, iubindu-l pe Națl și căsătorindu-se cu el, parcurge un adevărat traseu inițiativ care o face să înțeleagă și să vadă altfel lucrurile din jurul ei, să înțeleagă viața în general, îi formează personalitatea, o maturizează.

Capitolul *Autobiografia ca Bildungsroman*, consacră primul subcapitol romanului cu caracter autobiografic *Hronicul și cântecul vârstelor* care prezintă drumul inițiativ parcurs de Lucian Blaga în definirea propriei existențe și a propriei identități spirituale. *Hronicul și cântecul vârstelor* este un Bildungsroman deoarece transcrie evoluția naratorului de la copilărie la maturitate, înregistrând totodată etapele și încercările pe care acesta le parcurge de-a lungul vieții. În al doilea subcapitol *Viața ca o pradă, de Marin Preda – etape ale formării creatoare* am interpretat romanul autobiografic al lui Marin Preda, din perspectiva caracteristicilor sale de roman de formare. În romanul *Viața ca o pradă*, de Marin Preda, Marin trece prin toate etapele formării creatoare și parcurge un traseu inițiativ de la copilărie la maturitate. *Viața ca o pradă* este romanul scrierii unui roman realist, cu caracter autobiografic, relatarea realizându-se la persoana întâi. Scriitorul prezintă fapte verosimile din viața sa, descriind cu acuratețe și afectivitate scene, portrete umane, peisaje din diferite epoci și medii. Am încercat să scot în evidență importanța lecturii în acest roman, rolul său în atribuirea unor valori morale și însușiri umane ce ne ajută în situațiile de comunicare din viața cotidiană și ne ajută să găsim soluții rapide și eficiente la diferite situații problemă. Lectura ne dezvoltă imaginația

și spiritul creator, ne ajută să adăugăm modificări și îmbunătățiri personalității noastre, devenind oameni mai drepecți, mai buni, mai corecți și mai atenți la sentimentele celor din jur.

Capitolul *Formarea de sine ca ieșire din labirint* reprezintă însumarea unor interpretări ale unor romane de formare importante ale literaturii române. În romanul *Baltagul*, Sadoveanu evocă destinul lui Gheorghică, personaj ce va parcurge drumul inițiat, trecând de la adolescență la maturitate. Acțiunea romanului se derulează în jurul morții lui Nechifor Lipan, soțul Vitoriei Lipan, a cărui dispariție contribuie la făurirea implicită a destinului lui Gheorghică, fiind elementul decisiv ce îl va face pe acesta să treacă de la copilărie la maturitate. *Baltagul* este un roman al inițierii, deoarece Gheorghică este inițiat pentru trecerea într-o nouă etapă a existenței sale, în maturitate, dar și deoarece Vitoria se inițiază în moarte, coboară în Infern alături de soțul ei, de unde se întoarce vindecată de resentimente prin actul justițiar pe care îl înfăptuiește. Ea acceptă moartea, așadar și realitatea, drumul său fiind acela al unei renașteri afective, dar și al reconstruirii unui mit. *Baltagul* este romanul unor destine, destinul Vitoriei, al lui Gheorghică, Nechifor și Bogza, acțiunea fiind fundamentată pe legea talantului și pe legea karmei, ochi pentru ochi și dinte pentru dinte, ceea ce dai vei primi la rândul tău. Baltagul cu care a fost omorât Nechifor este același baltag cu care e ucis și Bogza, acest fapt simbolizând, de fapt, refacerea echilibrului în lume.

Destinul Vitoriei este acela de a renaște prin suferință și de a fi cea care îl inițiază pe fiul ei, Gheorghică, în timp ce destinul băiatului ei este acela de a fi inițiat în viața de adult, trecând prin încercări dificile. Eroina este credincioasă, respectă tradițiile, sărbătorile și obiceiurile arhaice, crezând totuși în superstiții. Mihail Sadoveanu creează aici un roman realist-mitic, realist prin fapte, scene și trăiri verosimile, prezentate obiectiv, și mitic prin reprezentările simbolice și mitice configurate narativ. Sursa principală de inspirație a romancierului a fost balada populară *Miorița*, din care au fost preluate simboluri, structuri epice, conflictul între cei trei ciobani și perseverența femeii care pornește în căutarea soțului ucis.

Romanul adolescentului miop este analizat din unghiul autobiografiei ca Bildungsroman. Aflat la vârsta adolescenței, măcinat de ambiții și complexe, Mircea Eliade vrea să se remarce în conștiința publică. Deși sorții par potrivnici, autorul reușește să-și descopere adevărata vocație, se concentrează asupra pasiunilor pe care le cultivă, le dezvoltă, iar în final obține roadele talentului și perseverenței. Elementele moderniste se relevă prin tentația autenticității, încă din primul capitol intitulat *Trebuie să scriu un roman*, când se remarcă imaginea emblematică a unui creator care își propune să reprezinte existența în spirit

obiectiv, verosimil, cu crizele adolescenței și cu întreg farmecul ei. Pentru ca romanul să fie amplu, exhaustiv, divers, Mircea Eliade surprinde aspecte atât din viața de adolescent de acasă, cât și din existența sa de adolescent școlar. Aspectele surprinse pot părea banale pentru unii cititori, însă ele au avut un impact emoțional deosebit în acea vreme pentru autor. Incursiunea în propriul univers interior îl determină pe scriitor să privească cu încredere în viitor. Traumatizat de încercările nereușite de a obține rezultate mai bune la învățătură, descoperă avantajul pe care îl avea datorită pasiunii sale pentru lectură. Cu scopul de a compensa defectele și de a-și evidenția și calitățile, decide să scrie un roman. Dacă *Romanul adolescentului miop* surprinde o etapă din viața autorului, conturând stările, trăirile și problemele unui adolescent, romanul *Gaudeamus* descrie frământările unui student, rămas visător, frământat, interogativ și lucid. Toate neliniștile și toate eșecurile fac parte din procesul de formare și devenire a autorului, pentru care scrisul reprezintă și un proces de purificare afectivă și de edificare spirituală.

În subcapitolul *Formarea ca destin asumat*, Panait Istrati, Ciulinii Bărganului am interpretat romanul lui Istrati, din perspectiva lui Matache, personajul principal al romanului, ce are și el destinul unui protagonist al unui Bildungsroman, evoluând de la copilărie la maturitate. La început e curajos, neastâmpărat, dornic de libertate și pasionat de necunoscut și nerăbdător să plece cu tatăl său spre noi orizonturi. Pe drum, află totuși că drumul nu e atât de simplu. Reușește să depășească toate probele dificile, probe ce au un rol semnificativ în formarea protagonistului, dând dovadă de tărie de caracter. Trăind momente dramatice la o vârstă la care copiii încă se mai joacă, Matache este nevoit să se maturizeze înainte de vreme.

În acest roman, Panait Istrati nu descrie doar drumul inițiat parcurs de Matache și destinul său, ci și destinul ciulinilor, simbol al unui spațiu amblematic. Fiecare ființă vie are un destin implacabil. La fel este și cazul ciulinilor, unii dintre ei murind încă de la început, alții încearcă să țină piept vântului năprasnic dar sunt doborâți de ceilalți ciulini iar, după ce vremea rea a trecut, rămân ciulinii puternici „singuraticii”. Deși viața este dură cu unii nu putem împiedica împlinirea destinului, nu putem împiedica împlinirea destinului ce ne-a fost hărăzit, acesta fiind și cazul lui Matache, băiat tânăr ce își dorește să plece la drumul cu tatăl său crezând că va trăi o aventură, descoperind mai apoi dificultățile existenței.

Giuseppe Arcimboldi a realizat imaginea bibliotecarului al cărui chip era alcătuit integral din cărți. Lectura este, pentru unii, un mod de a fi, o cale sigură de a călători, de a descoperi noi culturi și noi civilizații. „Cartea este prin excelență, opus humanuns. Prin ea

omul se în-ființează pe sine.”¹⁶ Iubind cartea, explorezi lumea cuvintelor: „Izvorâtă din neputința cuvântului de a cuprinde *totul*, demonia melancoliei se exorcizează prin posibilitate nelimitată a cuvântului. Ca și în fabula lui Esop, Limba este valoric cel mai ambiguu atribut uman. Lumea cuvântului citit și scris este aceea a posibilului infinit. În peștera cu cărți, umbrele defilează fără încetare, și orice la mento asupra sfârșitului apropiat se preschimbă într-un nou început. Pentru cel care practică lectura ca artă, compromiterea artei ca atare, pe care au întreprins-o unele spirite contestatare ale secolului, poate să însemne o piatră de poticnire. Lectura este dublă: ea presupune o recunoaștere a textului și o subversiune sau o conversiune a sa”¹⁷.

Lumea reală, însă, ne supune dificultăților și încercărilor unei călătorii. Unii compară această călătorie cu un traseu linear. Conform teoriilor ce definesc Bildungsromanul, această călătorie nu este una orizontală, nici ascendentă, nici descendentă, ci una circulară, la finalul căreia protagonistul dobândește maturitatea necesară integrării în viața socială. Bildungsromanele s-au născut pentru a oferi modele de viață, pentru a deschide noi perspective, noi orizonturi. Un cititor trăiește, se spune, nu una, ci o mie de vieți, lectura romanelor de formare fiind esențială deoarece ne oferă modele demne de urmat, ne ajută să facem distincția dintre bine și rău. Teza de doctorat pe care am elaborat-o și-a propus să interpreteze evoluția romanelor de formare de la începuturi și până în epoca modernă, reliefând nu doar modul în care au evoluat partiturile narative și modurile de scriitură, ci și traseele inedite și modul de gândire al unor scriitori importanți ai literaturii române, autori de romane de formare, în conjuncție cu scriitori majori ai literaturii universale.

¹⁶ Nicolae Balotă, *De la Homer la Joyce*, Editura Ideea Educațională, București, 2007, p.8

¹⁷ *Ibidem*, p. 10

BIBLIOGRAFIE

A. BIBLIOGRAFIA OPEREI

1. Blaga, Lucian, *Hronicul și cântecul vârstelor*, Editura Humanitas, București, 2012
2. Creangă, Ion, *Opere*, Academia Română/ Univers Enciclopedic, București, 2000
3. Dashner, James, *Labirintul*, Editura Leda, București, 2015
4. Edworthy, Niall; Cramsie, Petra, *Ghidul optimistului/Ghidul pesimistului*, Editura Nemira, București, 2009-2013
5. Eliade, Mircea, *Romanul adolescentului miop*, Editura Litera, București, 2009
6. Istrati, Panait, *Cum am devenit scriitor*, Editura Minerva, București, 1995
7. Istrati, Panait, *Ciulinii Bărăganului*, Editura Nomina, București, 2004
8. Joyce, James, *Portret al artistului în tinerețe*, Editura Humanitas, București, 2018
9. Mann, Thomas, *Muntele vrăjit*, Editura RAO, București, 2014
10. Preda, Marin, *Viața ca o pradă*, Editura Cartex, București, 2013
11. Rundell, Katherine, *Pe acoperișurile Parisului*, Editura Booklet, București, 2018
12. Sadoveanu, Mihail, *Baltagul*, Editura Mihail Sadoveanu, București, 2016
13. Sadoveanu, Mihail, *Creanga de aur*, Editura MS, București, 2015
14. Slavici, Ioan, *Opere*, Editura Academiei Române/ Univers enciclopedic, București, 2003
15. Stendhal, *Roșu și negru*, Editura Albatros, București, 1977
16. Wilde, Oscar, *Portretul lui Dorian Grey*, Editura Leda, București, 2014

B. BIBLIOGRAFIE CRITICĂ

1. Abel, Elizabeth, Marianne Hirsch and Elizabeth Langland, *Introduction. The Voyage in: Fictions of Female Development*, University Press of New England, Hanover, NH, 1983
2. Albérès, R.M., *Istoria romanului modern*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1968
3. Angelescu, Silviu, *Portretul literar*, Editura Univers, București, 1985
4. Anghelescu, Mihaela Irimia, *Dialoguri postmoderne*, Editura Fundația Culturală Română, București, 1999
5. Anghelescu, Mircea, *Dicționar de termeni literari*, Editura Garamond, București, 2000
6. Apostolescu, M., *Ion Creangă între povestitori ai lumii*, Editura Minerva, București, 1978
7. Bachelard, Gaston, *Poetica spațiului*, Traducere de Irina Bădescu, Prefață de Mircea Martin, Editura Paralela 45, Pitești, 2003
8. Bahtin, Mihail, *Speech Genres and Other Late Essays*. Trans. Vern W. McGee. Ed. Caryl Emerson and Michael Holquist, University of Texas Press, Austin, 1986
9. Bahtin, Mihail, *The Bildungsroman and Its Significance in the History of Realism*, Univ. of Texas, Austin, 1986
10. Bahtin, Mihail, *The Dialogic Imagination*, University of Texas, Austin, 1983
11. Balotă, Nicolae, *Arta lecturii*, Editura Cartea Românească, București, 1978
12. Balotă, Nicolae, *De la Homer la Joyce*, Editura Ideea Europeană, București, 2007
13. Balotă, Nicolae, *Sinteze de la Ion la Ioanide*, Editura Eminescu, București, 1974
14. Baltrušaitis, Jurgis, *Oglinda. Eseu privind o legendă științifică*, Cuvânt înainte și traducere de Marcel Petrișor, Editura Meridiane, București, 1981
15. Baudrillard, Jean, *Figuri ale alterității*, Traducere de Ciprian Mihai, Editura Paralela 45, Pitești, 2002
16. Bauman, Zygmunt, *Etica postmodernă*, Editura Amarcord, Timișoara, 2000
17. Băileșteanu, Fănuș, *Mihail Sadoveanu*, Editura Biblioteca critică, București, 1977
18. Băjenaru, Grigore, *Cișmigiul et Comp*, Editura Tineretului, București, 1978
19. Bălănescu, Olga, *Jurnalul intim în literatura română*, Editura Paco, București, 1998
20. Bălu, Ion, *Viața lui G. Călinescu*, Editura Cartea Românească, București, 1981
21. Beneviste, Emile, *Problèmes de linguistique générale*, 1, Gallimard, Collection Bibliothèque des Sciences humaines, Paris, 1966

22. Bențea, Mircea, *Radu Petrescu. Farmecul discret al autoreflexivității*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000
23. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001
24. Bîrlea, Ovidiu, *Poveștile lui Creangă*, Editura pentru literatură, București, 1967
25. Boldea, Iulian, *Aproximații*, Editura Contemporanul, București, 2010
26. Bosquet, Alain, *Note pentru o singurătate*, Editura Univers, București, 1977
27. Breazu, Ion, *Studii de Literatură Română și Comparată (Vol. I)*, Editura Dacia, Cluj, 1970
28. Buckley, Jerome Hamilton, *Season of Youth: The Bildungsroman from Dickens to Golding*, Harvard University Press, Cambridge, 1974
29. Burlacu, Doru George, *Voci ale literaturii*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 1980
30. Buzera, Ion, *Literatura română față cu postmodernismul*, Editura Spirit Românesc, Craiova, 1996
31. Buzera, Ion, *Reinventarea lecturii*, Editura Aius, Craiova, 2000
32. Buzera, Ion, *Școala de proză de la Târgoviște*, Editura Paralela 45, Pitești, 2007
33. Cartoian, N., *Istoria literaturii române vechi*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996
34. Cassirer, Ernst, *Eseu despre om*, Editura Humanitas, București, 1994
35. Castle, Gregory, *Reading the Modernist Bildungsroman*, University Press of Florida, Tallahassee, 2006
36. Călinescu, Alexandru, *Anton Holban sau complexul lucidității*, Editura Albatros, București, 1972
37. Călinescu, Alexandru, *Biblioteci deschise*, Editura Cartea Românească, București, 1986
38. Călinescu, Alexandru, *Intersticii*, Editura Polirom, Iași, 1998
39. Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1983
40. Călinescu, G., *Cronicile optimistului*, Editura pentru Literatură, București, 1965
41. Călinescu, G., *Ion Creangă*, Editura Minerva, București, 1978
42. Călinescu, G., *Pagini de estetică*, Editura Albatros, București, 1990
43. Călinescu, Matei, *A citi, a reciti. Către o poetică a(re) lecturii*, Editura Polirom, Iași, 2003
44. Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității (Modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism)*, Editura Polirom, București, 2005
45. Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism*, Editura Polirom, Iași, 2005

46. Cărtărescu, Mircea, *Postmodernismul românesc*, Postfață de Paul Cornea, Editura Humanitas, București, 1999
47. Cârneli, Magda, *Arta anilor '80. Texte despre postmodernism*, Editura Litera, București, 1996
48. Cheilan, Sandra, *Poétique de l'intime*, Presses universitaires de Rennes, Rennes, 2015
49. Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri – Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, vol. 3, P-Z, Editura Artemis, București, s.a.
50. Cimpoi, Mihai, *Anatomia ființei. Școala literară și artistică de la Târgoviște*, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2014
51. Ciocârlie, Livius, *Viața în paranteză*, Editura Amarcord, Timișoara, 1995
52. Ciopraga, Constantin, *Propilee*, Editura Junimea, Iași, 1984
53. Coandă, George, *Vedere din balcon asupra unei călătorii existențiale*, în volumul *Școala Prozatorilor Târgovișteni. Receptarea critică a operei lui Costache Olăreanu*, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2015
54. Codoban, Aurel, *Postmodernismul. Deschideri filosofice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995
55. Codreanu, Teodor, *Alma Mater Hussiensis*, Editura Ștefan Lupașcu, Iași, 2008
56. Codreanu, Theodor, *Eseu despre Cezar Ivănescu*, Editura Macarie, Târgoviște, 1998
57. Connor, Steven, *Cultura postmodernă*, Editura Meridiane, București, 1999
58. Constantinescu, Mihaela, *Forme în mișcare. Postmodernismul*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999
59. Crăciun, Gheorghe, *Competiția continuă. Generația '80 în texte teoretice*, Editura Paralela 45, Pitești, 1999
60. Crăciun, Gheorghe, *Doi într-o carte (fără a-l mai socoti pe autorul ei). Fragmente cu Radu Petrescu și Mircea Nedelciu*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2003
61. Crăciun, Gheorghe, *În căutarea referinței*, Editura Paralela 45, Pitești, 1998
62. Cristea-Enache, Daniel, *Concert de deschidere*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001
63. Crohmălniceanu, Ovidiu S., *Al doilea suflu*, Editura Cartea Românească, București, 1989
64. Culcer, Dan, *Serii și grupuri*, Editura Cartea Românească, București, 1981
65. Dan, Ilie, *Ion Creangă (destinul unu clasic)*, Editura Albatros, București, 1990
66. Dimisianu, G., *Prozatori de azi*, Editura Cartea Românească, București, 1970
67. Dobrescu, Caius, *Modernitatea ultimă*, Editura Univers, București, 1998

68. Dragolea, Mihai, *În exercițiul ficțiunii. Eseuri despre școala de la Târgoviște*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992
69. Drimba, Ovidiu, *Istoria literaturii universale* (vol. II), Editura Vestala, București, 2002
70. Drimba, Ovidiu, *Studii și eseuri de literatură universală*, Editura Saeculum I.O., București, 2006
71. Eliade, Mircea, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Științifică Enciclopedică, București, 1980
72. Eliade, Mircea, *Romanul adolescentului miop*, Editura Minerva, București, 1989
73. Eliade, Pompiliu, *Ce este literatura*, Editura Dacia, Cluj-N1978
74. Elias, Norbert, *La société des individus*, Editions Fayard, Paris, 1991
75. Enescu, Radu, *Critică și valoare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1973
76. Fînaru, Sabina, *Eliade prin Eliade*, editura Univers, București, 2003
77. Florescu, Nicolae, *Profitabila condiție*, Editura Cartea Românească, București, 1983
78. Genette, Gérard, *Figuri*, Selecție, traducere și prefață de Angela Ion, Irina Mavrodin, Editura Univers, București, 1978
79. George, Alexandru, *Petrecheri cu gândul și inducții sentimentale*, Editura Cartea Românească, București, 1986
80. Gheorghisor, Gabriela, *Mircea Horia Simionescu. Dezvrăjirea și fetișizarea literaturii*. Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2011
81. Gheorghiu, Mihai Dinu, *Reflexe condiționate. Costache Olăreanu - Ucenicul vrăjitor*, Editura Cartea Românească, București, 1983
82. Ghica, Ion, *Scrisori către V. Alecsandri*, Editura Humanitas, București, 2014
83. Glodeanu, Gheorghe, *Narcis și oglinda fermecată – Metamorfozele jurnalului intim și literatura română*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2012
84. Grigor, Andrei, *Romanele lui Marin Preda*, Editura Aula, București, 2013
85. Handoca, Mircea, *Mircea Eliade. Biobibliografie, I-IV* (vol. 1-3, București: Editura Jurnalul literar, 1997-1999; vol. 4, București: Criterion Publishing, 2007)
86. Handoca, Mircea, *Noi glose despre Mircea Eliade*, Editura Roza vânturilor, București, 2006
87. Hardin, James, *Reflection and Action: Essays on the Bildungsroman*, University of South Carolina Press, 1991
88. Hocke, G. R., *Lumea ca labirint*, postfață de Andrei Pleșu, Editura Meridiane, București, 1973
89. Holban, Anton, *Pseudojurnal*, Editura Minerva, București, 1978

90. Holban, Ioan, *Literatura română de azi. Poezia-proza*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2012
91. Holban, Ioan, *Literatura subiectivă. I. Jurnalul intim. Autobiografia literară*, Editura Minerva, București, 1989
92. Holban, Ioan, *O istorie a jurnalului românesc*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2009
93. Holban, Ioan, *Profiluri epice contemporane*, Editura Cartea Românească, București, 1987
94. Hutcheon, Linda, *Poetica postmodernismului*, Traducere de Dan Popescu, Editura Univers, București, 2002
95. Kushigian, Julia, *Reconstructing Childhood: Strategies of Reading for Culture and Gender in the Spanish American Bildungsroman*, Bucknell University Press, Lewisburg, 2003
96. Iorgulescu, Mircea, *Arhipelag. Proză scurtă contemporană '70-'80*, Editura Eminescu, București, 1988
97. Iorgulescu, Mircea, *Firescul ca excepție*, Editura Cartea Românească, București, 1979
98. Ispas, Lucia, *Radu Petrescu – Monografie*, Editura Universității Petrol-Gaze, Ploiești, 2011
99. Kafka, Franz, *Pagini de jurnal și corespondență*, trad. Mircea Ivănescu, Editura Univers, București, 1984
100. Kayser, Wolfgang, *Opera literară. O introducere în știința literaturii*, Editura Univers, București, 1979
101. Lefter, Ion Bogdan, *Despre identitate. Temele postmodernității*, Editura Paralela 45, Pitești, 2004
102. Lefter, Ion Bogdan, *Postmodernism*, Editura Paralela 45, Pitești, 2002
103. Lefter, Ion Bogdan, *Postmodernism. Din dosarul unei "bătălii" culturale*, Ed. a II-a, adăugită, Editura Paralela 45, Pitești, 2002
104. Lefter, Ion Bogdan, *Primii postmoderni: Școala de la Târgoviște*, Editura Paralela 45, Pitești, 2003
105. Lefter, Ion Bogdan, *Recapitularea modernității. Pentru o nouă istorie a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2000
106. Lejeune, Philippe, *Le pacte autobiographique*, Edition Seuil, Collection Poétique, 1975
107. Lejeune, Philippe, *Pactul autobiografic*, Traducere de Irina Margareta Nistor, Editura Univers, București, 2000
108. Lima, Maria Helena, *Decolonizing Genre: Caribbean Women Writers and the Bildungsroman*, University of Maryland College Park, 1993

109. Lintvelt, Jaap, *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere*, Traducere de Angela Martin, Studiu introductiv de Mircea Martin, Editura Univers, București, 1994
110. Lovinescu, E., *Critice I*, editura Minerva, București, 1982
111. Lovinescu, Monica, *Posteritatea contemporană/ Unde scurte. Jurnal indirect, III*, Editura Humanitas, București, 1994
112. Lukacs, Georg, *The Historical Novel*, Trans. Hannah Mitchell, Stanley Mitchell. University of Nebraska Press, 1983
113. Lupan, Radu, *Moderni și postmoderni*, Editura Cartea Românească, București, 1988
114. Lyotard, Jean-Francois, *Condiția postmodernă*, Idea Design & Print Editură, Colecția Panoptikon, Cluj, 2003
115. Lyotard, Jean-Francois, *La Condition postmoderne. Rapport sur le savoir*, Les Editions de Minuit, Paris, 1979
116. Manolescu, Nicolae, *Arca lui Noe*, editura Gramar, București, 2004
117. Manolescu, Nicolae, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc, vol. I*, Editura Minerva, București, 1983
118. Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008
119. Manolescu, Nicolae, *Literatura română postbelică: lista lui Manolescu, vol. II*, Editura Aula, Brașov, 2001
120. Marcea, Pompiliu, *Umanitatea sadoveniană de la A la Z*, Editura Eminescu, București, 1977
121. Marino, Adrian, *Modern, modernism, modernitate*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969
122. Martin, Mircea, *Între ce și cum: punctul de vedere în roman*, în Jaap Lintvelt, *Încercare de tipologie narativă: punctul de vedere*, traducere de Angela Martin, Editura Univers, București, 1994
123. Matei, Dumitru, *Noțiuni de teorie a literaturii*, Ed. ALL București, 1996
124. Matei, Dumitru, *Noțiuni de teorie a literaturii*, Ed. ALL București, 1996
125. Micu, Dumitru, *În căutarea autenticității, I*, București, Editura Minerva, 1990
126. Micu, Dumitru, *Literatura română în secolul al XX-lea*, Editura Fundația Culturală Română, București, 2000
127. Mihăieș, Mircea, *Cartea eșecurilor. Eseu despre rescriere*, Editura Univers, București, 1990

128. Mihăieș, Mircea, *Cărțile crude. Jurnalul intim și sinuciderea*, Editura Amarcord, Timișoara, 1995
129. Mihăilescu, Dan C., *Literatura română în postceaușism, vol. II*, Editura Polirom, Iași, 2006
130. Mihăilescu, Florin, *De la proletcultism la postmodernism*, Editura Pontica, Constanța, 2002
131. Mincu, Marin, *Textualism și autenticitate*, Eseu despre textul poetic, III, Editura Pontica, Constanța, 1993
132. Moraru, Cornel, *Obsesia credibilității. Prozatori, critici și esești contemporani*, Editura Didactică și pedagogică, Colecția „Akademos”, București, 1996
133. Moraru, Cornel, *Textul și realitatea*, Editura Eminescu, București, 1984
134. Moretti, Franco, *The Way of the World: The Bildungsroman in European Culture*, New York, Verso, 1987
135. Mușat, Carmen, *Perspective asupra romanului românesc postmodern și alte ficțiuni teoretice*, Editura Paralela 45, Pitești, 1998
136. Mușat, Carmen, *Strategii subversive. Descriere și narațiune în proza postmodernă românească*, Postfață de Mircea Martin, Editura Paralela 45, Pitești, 2002
137. Mușat, Carmen, *Strategiile subversiunii. Incursiuni în proza postmodernă*, Editura Cartea Românească, București, 2008
138. N. Rață Dumitru, Savin Bratu, Alexandru Sincu, Ecaterina Mihăilă, Ioana Crețulescu, Ion Vasile Șerban, Alexandru Tudorică, *Analiză și interpretare (orientări în critica literară contemporană)*, Editura Științifică, București, 1972
139. Negoîtescu, Ion, *Scriitori contemporani*, Editura Paralela 45, Pitești, 2000
140. Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism*, Editura Fundației Pro, București, 2003
141. Nemoianu, Virgil, *O teorie a secundarului. Literatură, progres și reacțiune*, În românește de Livia Szasz Câmpeanu, Editura Univers, Colecția „Recuperări”, București, 1997
142. Oprișan, Ion, *Istoria literaturii române în evocări*, Editura Saeculum I.O., București, 2001
143. Oțoiu, Adrian, *Ochiul bifurcat, limba sașie. Proza generației '80. Strategii transgresive*, Editura Paralela 45, Pitești, 2003
144. Oțoiu, Adrian, *Trafic de frontieră, Proza generației '80. Strategii transgresive*, Editura Paralela 45, Pitești, 2000

145. Papahagi, Marian, *Cumpănă si semn*, Editura Cartea Românească, București, 1990
146. Pârjol, Florina, *Carte de identități*, Editura Cartea Românească, București, 2014
147. Petraș, Irina, *Oglinda și drumul: prozatori contemporani*, Editura Cartea Românească, București, 2013
148. Petrescu, Camil, *Patul lui Procust*, Editura Agora, București, 2012
149. Petrescu, Lăcrămioara, *Scena romanului*, Editura Junimea, Iași, 2005
150. Petrescu, Liviu, *Poetica postmodernismului*, Editura Paralela 45, Pitești, 1996
151. Petrescu, Liviu, *Poetica postmodernismului*, Editura Paralela 45, Pitești, 2011
152. Petrescu, Liviu, *Vârstele romanului*, Editura Eminescu, București, 1992
153. Picon, Gaëtan, *Funcția lecturii*, traducere și postfață de Georgeta Horodincă, Editura Univers, București, 1982
154. Piru, Al., *Istoria Literaturii Române de la Început până Azi*, Editura Univers, București 1981
155. Piru, Alexandru, *Debuturi*, Editura Cartea Românească, București, 1981
156. Podoabă, Virgil, *Metamorfozele punctului. În jurul experienței revelatoare*, Editura Paralela 45, Pitești, 2004
157. Popescu, Cristian Tudor, *România abșibild*, Editura Polirom, Iași, 2000
158. Popescu, Florentin, *Autoreferențialitate, Biografism și Ficțiune în opera lui Mircea Horia Simionescu, Școala Prozatorilor Târgovișteni, Receptarea critică a operei lui Mircea Horia Simionescu*, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2014
159. Regman, Cornel, *Patru decenii de proză literară românească*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004
160. Renard, Jules, *Jurnal*, Selecție antologică, traducere, prefață și note de Modest Morariu, Editura Univers, București, 1979
161. Revnic, Ioana, *Dresură de lei*, Editura Curtea Veche, București, 2011
162. Ricoeur, Paul, *Eseuri de hermeneutică*, trad. Rom, Vasile Tonoiu, Editura Humanitas, București, 1995
163. Săplăcan, Radu, *Exerciții de balistică*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2003
164. Sânmihăian, Florentina, *O didactică a limbii și literaturii române*, Editura ART, București, 2014
165. Silvestru, Valentin, *Elemente de caragealeologie*, Editura Eminescu, București, 1979
166. Simion, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. I-III, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001
167. Simion, Eugen, *Genurile biograficului*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002

168. Simion, Eugen, *Întoarcerea autorului*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2005
169. Simion, Eugen, *Mircea Eliade, spirit al amplitudinii*, Editura Demiurg, București, 1995
170. Simion, Eugen, *Scriitori români de azi, IV*, Editura Cartea Românească, București, 1989
171. Simion, Eugen, *Timpul trăirii, timpul mărturisirii: jurnal parizian*, Editura Corint, București, 2006
172. Simuț, Ion, *Incursiuni în literatura actuală*, Editura Cogito, Oradea, 1994
173. Simuț, Ion, *Reabilitatea ficțiunii*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004
174. Spiridon, Monica, Crăciun Gheorghe, Lefter, Ion Bogdan, *Experimentul literar românesc postbelic*, Editura Paralela 45, Pitești, 1998
175. Stan, Mihai (editor), *Școala Prozatorilor Târgovișteni. Receptarea critică a operei lui Mircea Horia Simionescu*, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2014
176. Starobinski, Jean, *Melancolie, nostalgie, ironie*, Traducere de Angela Martin, Selecția textelor și prefață de Mircea Martin, Editura Meridiane, București, 1993
177. Stănescu, Emil, *Costache Olăreanu, un scriitor în vremuri comuniste. Receptarea critică a operei lui Costache Olăreanu*, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2015
178. Steinhardt, Nicolae, *Monologul polifonic*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991
179. Șuluțiu, Octav, *Scriitori și cărți*, Editura Minerva, București, 1974
180. Tanco, Teodor, *Lumea transilvăneană a lui Creangă*, Editura Princeps Edit, Iași, 2010
181. Thibaudet, Albert, *Fiziologia criticii*, Editura Pentru Literatură Universală, București, 1966
182. Thibaudet, Albert, *Reflecții, I*, traducere de Georgeta Pădureleanu, Editura Minerva, București, 1973
183. Todorov, Tzvetan, *Poetica. Gramatica Decameronului*. Traducere de Paul Miclău, Editura Univers, București, București, 1975
184. Țuțea, Petre, *Mircea Eliade*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2007
185. Ungureanu, Cornel, *Ioan Slavici (monografie)*, Editura Aula, Brașov, 2002
186. Ursa, Mihaela, *Optzecismul și promisiunile postmodernismului*, Editura Paralela 45, Pitești, 1999
187. Vasile, Marian, *Noțiuni de teoria literaturii pentru învățământul preuniversitar*, Editura Vestala, București, 1996

188. Vatamaniuc, Dumitru, *Ioan Slavici. Opera literară*, Editura Academiei Socialiste România, București, 1976
189. Vatamaniuc, Dumitru, *Lucian Blaga (bibliografie)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977
190. Vattimo, Gianni, *Sfârșitul modernității, nihilism și hermeneutică în cultura postmodernă*, Editura Pontica, Constanța, 1993
191. Zamfir, Mihai, *Cealaltă față a prozei*, Editura: Eminescu, București, 1988
192. Zamfirescu, Ion, Dolinescu, Margareta, *Istoria literaturii universale*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970
193. Zane, Rodica, *Marin Preda (monografie)*, Editura Aula, Brașov, 2001

C. DICȚIONARE ȘI ISTORII LITERARE

1. ***, *Dicționar esențial de scriitori români*, Editura Albatros, București, 2000
2. ***, *Mic Dicționar Enciclopedic*, Ediția a III-a revizuită, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986
3. *Dicționarul general al literaturii române*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2007
4. Boldea, Iulian, *Istoria didactică a poeziei românești*, Editura Aula, Brașov, 2005
5. Codreanu, Theodor, *Istoria Hușilor*, Editura Porto-Franco, Galați, 1995
6. Holban, Ioan, *Istoria literaturii române. Portrete contemporane*, Editura Princeps Edit, Iași, 2003
7. Lefter, Ion Bogdan, *Scriitori români din anii 80- 90, Dicționar bio-bibliografic, Volumul I, A-F*, Editura Paralela 45, Pitești, 2000
8. Lefter, Ion Bogdan, *Scriitori români din anii 80- 90, Dicționar bio-bibliografic, Volumul II, G-O*, Editura Paralela 45, Pitești, 2000
9. Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române, 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008
10. Marino, Adrian, *Dicționar de idei literare*, Editura Eminescu, București, 1973
11. Marian, Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, Editura Fundația Luceafărul, București, 2001
12. Merlan, Vicu, *Contribuții monografice asupra Depresiunii Hușilor*, Editura Lumen, Iași, 2008

13. Micu, Dumitru, *Istoria literaturii române - de la creația populară la postmodernism*, Editura Saeculum, București, 2000
14. Micu, Dumitru, *Scurtă istorie a literaturii române. Volumul III*, Editura Iriana, București, 1996
15. Micu, Dumitru, *Literatura română în secolul al XX-lea*, Editura Fundația Culturală Română, București, 2000
16. Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism. Proza*, Editura Fundației Pro, București, 2003
17. Popa, Marian, *Dicționar de literatură română, Editura II*, Editura Albatros, București, 1997
18. Popa, Marian, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, Editura Fundația Luceafărul, București, 2001
19. Popa, Marian, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. II, Editura Semne, București, 2009
20. Pop, Ion, *Dicționar analitic de opere literare românești (N-Z)*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007
21. Rotaru, Ion, *O istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Dacoromana, București, 2009
22. Ruști, Doina, *Dicționar de simboluri din opera lui Mircea Eliade*, Editura Coresi, București, 1998
23. Săndulescu, Alexandru, *Dicționar de termeni literari*, Editura Academiei, București, 1976
24. Theodor, Codreanu, *Istoria Hușilor*, Editura Porto-Franco, Galați, 1995
25. Țeposu, Radu G., *Istoria tragică și grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, Editura Albatros, București, 1993
26. Zăciu, Mircea, Marian Papahagi și Aurel Sasu, *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, Editura Albatros, București, 2000
27. Zăciu, Mircea, Marian Papahagi și Aurel Sasu, *Dicționarul Scriitorilor Români*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995